

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Тімченко І.С.

Інститут права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена класифікації та характеристиці типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. На підставі аналізу наукових думок з приводу цієї криміналістичної категорії обґрунтована власна позиція з цього приводу. Зазначено можливі напрями використання відомостей про них з метою оптимізації слідчої діяльності.

Ключові слова: криміналістична методика, небезпечна продукція, розслідування, ринок України, типова слідча ситуація.

Постановка проблеми. У криміналістиці є достатньо поширеними погляди науковців на процес розслідування як комбінацію слідчих ситуацій, що послідовно змінюють одна одну. Такий напрям розвитку отримав назву ситуаційного підходу і його вважають резервом подальшого вдосконалення криміналістичної методики та слідчої діяльності в цілому. Оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від ситуації, то і формування якісних криміналістичних рекомендацій розслідування має будуватись із урахуванням цього підходу. При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із небезпечною продукцією, слідчий приймає процесуальні рішення, проводить ті чи інші слідчі (розшукові) дії, визначає тактичні прийоми їх проведення. Ефективність цієї діяльності багато в чому залежить від адекватного сприйняття слідчим ситуації й правильної її оцінки.

Аналіз наукового дослідження даної проблематики. Проблематику слідчих ситуацій висвітлювали у своїх наукових працях такі знані вчені-криміналісти як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.С. Волчецька, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкін, О.Н. Колесніченко, І.М. Лузгін, М.О. Селиванов, В.Ю. Шепітько та багато інших.

У 2012–2014 роках цій криміналістичній категорії присвятили свої роботи Я.Ю. Бандуріна, І.В. Калініна, В.В. Кікінчук, В.В. Ключ, Р.В. Комісарчук, О.В. Курман, М.В. Львовичкіна, О.В. Лускатов, В.М. Плетенець, С.О. Саїнчин, Р.Л. Степанюк, Є.С. Хижняк тощо. Однак, питання щодо типових слідчих ситуацій розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції у вітчизняній криміналістичній науці залишаються не розглянутими.

З огляду на викладене, метою статті є визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, їх класифікація, а також формулювання рекомендацій щодо можливих напрямів розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення основних положень статті вважаємо за доцільне розпочати з короткої характеристики поняття типової слідчої ситуації через призму криміналістичної науки.

«Слідча ситуація» має свою історію виникнення та розвитку, її можна назвати однією з найбільш глибоко досліджених як з теоретичного, так і практичного боків. Серед науковців до цього часу точиться ряд дискусій щодо цієї категорії. Перша стосується того, до якого розділу науки криміналістики її віднести. Одні вважають, що вчення про слідчі ситуації тісно пов'язане з дослідженням проблем криміналістичної методики та розглядають її як конструктивний елемент окремих методик розслідування. Так, І.Ф. Герасимов обстоював тезу про те, що розроблення методик розслідування з ура-

хуванням різних слідчих ситуацій робить їх більш конкретними та підвищує ефективність рекомендацій [1, с. 14]. М.О. Селиванов навіть вказував, що слідча ситуація впливає на методику розслідування злочину значно більше, ніж криміналістична характеристика, що і належить враховувати в процесі планування розслідування [2, с. 58]. Є.С. Хижняк переконаний, що слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дозволяє максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування злочинів, а володіння типовими слідчими ситуаціями дозволяє слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати часу й сил. На основі зіставлення типової слідчої ситуації й ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе оптимально спланувати процес розслідування й найефективніше вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила злочин [3, с. 197].

Другі переконані, що слідча ситуація є категорією криміналістичної тактики. Наприклад, В.К. Весельський вважає, що слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій якості, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується в криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовує тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій [4, с. 195]. Не вдаючись до подальших дискусій із цього приводу, хочемо зауважити, що слідчу ситуацію варто вважати категорією, яка відноситься як до криміналістичної тактики, так і до криміналістичної методики. Однак першочергового значення тут має саме криміналістична методика, оскільки та чи інша слідча ситуація виникає з початком досудового розслідування, а слідчі (розшукові) дії є лише засобом розслідування.

Ще в 70-х роках минулого століття сформувалися два підходи до розуміння слідчої ситуації – у широкому та вузькому. У найбільш широкому розумінні слідча ситуація визначається як сукупність умов, у яких здійснюється розслідування. Ці умови науковці ще називали «факторами», «компонентами» або «чинниками» та поділяли їх на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивними чинниками, на думку В.К. Весельського, виступають: 1) наявність і характер доказової та орієнтуючої інформації, яка є в розпорядження слідчого; 2) наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтуючої інформації; 3) інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на ці процеси; 4) наявність у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливість їх оптимально використання; 5) існу-

юча в даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події. Суб'єктивними чинниками є: 1) психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваній справі; 2) психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати і реалізовувати рішення в екстремальних умовах; 3) протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого та свідків; 4) сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; 5) зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону; 6) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта; 7) наслідки розголошення даних досудового слідства; 8) непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [4, с. 194–195].

Широке трактування слідчої ситуації не дає можливості систематизувати слідчі ситуації, адже врахувати всі умови розслідування фактично неможливо. Тому вчені-криміналісти намагалися звужити це поняття, виділивши тільки її найбільш суттєві, головні компоненти, які б дозволяли розробити алгоритми дій слідчого.

Було з'ясовано, що основними факторами, які формують слідчу ситуацію та визначають зміст подальшої діяльності слідчого, є компоненти інформаційного характеру. Тому поняття слідчої ситуації цілком слушно було звужено до розуміння її як сукупності (обсягу) інформації, що є у розпорядженні слідчого на певний момент розслідування [5, с. 241]. Звуження поняття слідчої ситуації зумовило можливість формування окремого підходу до типових слідчих ситуацій як підстав для побудови конкретних рекомендацій у криміналістичній методикі. Він виявився досить зручним для типізації слідчих ситуацій майже у всіх методиках розслідування, а типові слідчі ситуації на умовно визначених (початковому та наступному) етапах розслідування кримінальних правопорушень стали нести не тільки рекомендації інформаційного характеру, а й визначати конкретні комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Тут буде доречним згадати висловлювання Г.А. Густова, який вважав, що практична цінність типових слідчих ситуацій при розслідуванні злочинів виявляється саме у формуванні програмно-цільового методу організації їх розкриття [6, с. 10].

Таким чином, слідчі ситуації є невід'ємною частиною процесу розслідування різних кримінальних правопорушень, а типова слідча ситуація – їх окремого виду. В.А. Журавель визначає типову слідчу ситуацію як наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному) [7, с. 106]. В.В. Кікінчук пропонує під поняттям «типова слідча ситуація» розуміти сукупність умов, даних та інших факторів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особу, яка наділена правовим статусом, у певний момент розслідування нею окремого виду злочину та диктують чітку послідовність інтелектуальної діяльності, як законотворчого та властивого кожному розумовому процесу (інколи на підсвідомому рівні), що знаходить своє відображення в прийнятті відповідних процесуально-обґрунтованих рішень [8, с. 135]. Р.Л. Степанюк вказує, що типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування [9, с. 111]. В.М. Шевчук типовими слідчими ситуаціями вважає ті ситуації,

з якими стикається слідчий на початковому чи наступному етапі розслідування злочину, залежно від повноти вихідних даних. Типові слідчі ситуації істотно відрізняються від того, в яких умовах вчинено злочин: очевидності чи неочевидності. Вирішення ж типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування можливе, якщо за основу типізації береться ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру [10, с. 126]. І.В. Калініна типову слідчу ситуацію визначає як об'єктивні положення, що виникають, в першу чергу, на початковому етапі розслідування на базі незначного обсягу інформації і часто повторюються у практиці розслідування. Інформація про типові слідчі ситуації є результатом узагальнення практики розслідування певного виду злочинів [11, с. 215]. С.С. Чернявський вбачає у типовій слідчій ситуації інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [12, с. 405]. Як характеристику стану розслідування злочину, що обумовлена наявністю (відсутністю) доказової та оперативної інформації про обставини предмета доказування та елементів криміналістичної характеристики, котрі обумовлюють систему безпосередніх завдань та напрямів розслідування, розуміє слідчу ситуацію А.С. Кудінов [13, с. 2].

Варто погодитися з думкою Р.С. Степанюка про те, що типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочинної шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо) [9, с. 111–112]. Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними.

Взявши за основу інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, типові слідчі ситуації можуть бути згруповані залежно від: 1) повноти інформації про подію кримінального правопорушення; 2) повноти інформації про особу злочинця; 3) повноти інформації про предмет посягання; 4) наявності та повноти інформації про зв'язок кримінальних правопорушень.

Повнота інформації про подію кримінального правопорушення, виступає підставою для типізації слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування. Вона є важливою для встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК України, оскільки тут принципове значення має з'ясування факту порушення нормативно-правових вимог до безпечної продукції. Алгоритм дій органів досудового розслідування в ситуаціях, що виділені на цій підставі, у першу чергу спрямовані на вирішення завдань щодо встановлення правомірності або неправомірності введення в обіг на ринок України продукції, яка є небезпечною. Можна виділити такі типові слідчі ситуації: 1) є достатньо інформації про механізм вчинення кримінального правопорушення; 2) інформації про механізм вчинення кримінального правопорушення недостатньо.

Повнота інформації про причетність до кримінального правопорушення особи також може служити підставою до типізації слідчих ситуацій. У нашому випадку більшого значення набуває з'ясування питання про її статус та повноваження. Цей компонент дає можливість виділяти такі типові слідчі ситуації: 1) є дані про вчинення кримінального правопорушення однією відомою слідству особою; 2) є дані про вчинення кримінального правопорушення кількома відомими слідству особами, однак недостатньо відомостей про їх роль; 3) є достатні дані про вчинення кримінального правопорушення певною особою у співучасті, проте самі співучасники невідомі; 4) є достатні дані про вчинення злочину групою осіб, але не встановлено роль кожної з них.

Повнота інформації про предмет посягання також має принципове значення, оскільки розглядаване нами кримінальне правопорушення відноситься до «предметних» кримінальних правопорушень. У таких випадках доцільно виділяти типові слідчі ситуації перш за все на основі компонентів про юридичну природу предмета посягання та його розмір. Зокрема, юридичне визначення понять «введення на ринок», «ринок України» та «небезпечна продукція». Варто зауважити, що при розслідуванні таких правопорушень складаються ситуації обмеженості або суперечливості відомостей про ці поняття, що вимагатиме від органів досудового розслідування постановки та вирішення конкретних завдань. У зв'язку з цим, можуть виникати такі типові слідчі ситуації: 1) виявлено факт введення на ринок продукції, але недостатньо інформації про саму небезпечність продукції; 2) виявлено небезпечну продукцію, але недостатньо інформації про її умисне введення на ринок України.

Наявність і повнота інформації про взаємні зв'язки кримінальних правопорушень різних видів у межах технології протиправної діяльності також може бути використана як підстава для типізації слідчих ситуацій. Це можна пояснити, наприклад, наявністю у слідчого достатніх даних про обставини допоміжного кримінального правопорушення та дефіциті про основне і навпаки. У зв'язку з цим можна виокремити такі типові слідчі ситуації: 1) інформація про умисне введення на ринок України небезпечної продукції стала відома внаслідок розслідування іншого кримінального правопорушення; 2) інформація, яка стала підставою для початку кримінального провадження, пов'язаного з небезпечною продукцією, дає підстави стверджувати, що наявний окрім цього і інший склад правопорушення.

Також можна говорити про ще один компонент, який дає підстави класифікувати слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням в обіг на ринку України небезпечної продукції. Ним виступає характеристика стану розслідування, що включають у себе типові слідчі ситуації залежно від: 1) джерела інформації про подію кримінального правопорушення; 2) ступеня поінформованості запідозрених осіб про виявлення ознак кримінального правопорушення; 3) наявності протидії розслідуванню. Варто зауважити, що за цим критерієм можна в подальшому класифікувати типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування.

Характеристика джерел інформації про подію, що може виявитися злочинною, можлива головним

чином із точки зору можливостей суб'єктів, котрі виявили відповідну подію. У зв'язку з відсутністю в новому КПК України стадії порушення кримінальної справи типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування мають бути визначені відповідно до підстав для початку досудового розслідування, що визначені 214 КПК України. Щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із введенням в обіг на ринку України небезпечної продукції, таких типових ситуацій може бути декілька: 1) інформація стала відома внаслідок діяльності контролюючих органів (в першу чергу мова йдеться про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу); 2) інформація стала відома внаслідок діяльності підрозділів органів внутрішніх справ (в першу чергу це підрозділи ДСБЕЗ та ветеринарної міліції); 3) інформація стала відома внаслідок діяльності прокурорської перевірки; 4) інформація надійшла від громадян, посадових осіб інших органів влади. Відповідно, у 1–3 випадках підставою для початку досудового розслідування стануть матеріали, зібрані (представлені) відповідним органом. На практиці типовими є також спільні рейди контролюючих органів та органів внутрішніх справ.

Вищевказані типові слідчі ситуації доповнюють слідчі ситуації, що свідчать про ступінь поінформованості запідозрених осіб про виявлене правопорушення. Врахування такого виду ситуацій є важливим для обрання напрямів розслідування через наявність або відсутність раптовості у проведенні тих чи інших слідчих (розшукових) дій. Прикладами таких типових ситуацій можна назвати наступні: 1) причетним до кримінального правопорушення особам відомо про виявлення кримінального правопорушення правоохоронними органами, всі дії в межах злочинного умислу доведені до кінця або перервано; 2) деяким особам відомо про виявлення кримінального правопорушення, протиправна діяльність повністю не припинена.

Можна запропонувати наступну типізацію слідчих ситуацій з позиції наявності протидії розслідуванню на початковому етапі: 1) протидія розслідуванню відсутня; 2) протидія розслідуванню наявна. Другу типову слідчу ситуацію можна вже конкретизувати у залежності від форми протидії.

Висновки. Підсумовуючи викладене, відзначимо, що під типовою слідчою ситуацією слід розуміти сформовану на підставі аналізу практики розслідування та судового розгляду певної категорії кримінальних правопорушень абстраговану модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини кримінального правопорушення й обстановку розслідування, що складається на відповідному етапі розслідування.

Досліджень проблематики типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції, а також їх врахування під час розслідування, відкривають перед криміналістичною методикою широкі можливості вдосконалення наукових рекомендацій. Незважаючи на досить невеликий обсяг інформації про практику розслідування та судовий розгляд такого виду кримінальних правопорушень, маємо надію, що запропонована класифікація сприятиме оптимізації слідчої діяльності, конкретизації процесу досудового розслідування, а також активізації наукового пошуку у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Герасимов И.Ф. Криминалистическая тактика и следственные ситуации / И.Ф. Герасимов // Межвузовский сб. науч. тр. – Свердловск: Свердл. юрид. инст-т, 1981. – С. 13–18.
2. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования преступлений / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1977. – № 2. – С. 56–59.

3. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів / Є.С. Хижняк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 4. – С. 197–199.
4. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики / В.К. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 25. – С. 193–199.
5. Криміналістика: навч. посібник / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. – К.: Атіка, 2012. – 496 с.
6. Густов Г.А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств: учеб. пособие / Г.А. Густов. – 2-е изд. – СПб., 1999. – 104 с.
7. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів // В.А. Журавель // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2008. – Вип. 8. – С. 102–108.
8. Кікінчук В.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В.В. Кікінчук // Право і безпека. – 2013. – № 2(49). – С. 131–135.
9. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України / Р.Л. Степанюк // Право і безпека. – 2013. – № 3(50). – С. 110–115.
10. Шевчук В.М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій / В.М. Шевчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6–3. – Т. 2. – С. 125–129.
11. Калініна І.В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів / І.В. Калініна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2013. – Том 26(65). – С. 212–217.
12. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Сергій Сергійович Чернявський. – К., 2010. – 610 с.
13. Кудінов А.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів / А.С. Кудінов // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 15. – С. 1–5.

Тимченко І.С.

Институт права та психології
 Національного університету «Львівська політехніка»

ТИПИЧНЫЕ СЛЕДСТВЕННЫЕ СИТУАЦИИ НАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ УМЫШЛЕННОГО ВЫПУСКА НА РЫНОК УКРАИНЫ ОПАСНОЙ ПРОДУКЦИИ

Аннотация

Статья посвящена классификации и характеристике типовых следственных ситуаций, возникающих на начальном этапе расследования умышленного введения в оборот на рынке Украины опасной продукции. На основании анализа научных взглядов на эту криминалистическую категорию обоснована своя позиция по этому поводу. Указаны возможные направления использования информации о типовых следственных ситуациях с целью оптимизации следственной деятельности.

Ключевые слова: криминалистическая методика, опасная продукция, расследование, рынок Украины, типовая следственная ситуация.

Timchenko I.S.

Institute of law and psychology
 National University 'Lviv Polytechnic'

TYPICAL INVESTIGATORY SITUATIONS AT THE INITIAL INVESTIGATIVE STAGE OF INTENTIONAL DANGEROUS PRODUCT RELEASE AT THE MARKET OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to classification and the characteristic of the typical investigatory situations arising at the initial stage of investigation of deliberate introduction to a turn in the market of Ukraine of dangerous production. On the basis of the analysis of scientific views on this criminalistic category the position on this occasion is proved. The possible directions of use of information on typical investigative situations for the purpose of optimization of investigative activity are specified.

Keywords: criminalistic methods, dangerous productions, market of Ukraine, investigation, typical investigatory situation.